

סיכום חוברת בנושא בחירה, השגחה, שכר ועונש

מחשבת ישראל סוגיה 6 (מתוך שאלון מספר 38106)

תכנית הלימה (מיקוד) לשנת תשע"ד:

- (1) רס"ג – אין שינוי
- (2) ריה"ל – הכוזרי – אין שינוי.
- (3) רמב"ם – 8 פרקים – אין שינוי.
- (4) רמב"ם – הלכות תשובה – אין שינוי
- (5) רמב"ם – איגרת תימן – אין שינוי
- (6) רמב"ן – פירוש לתורה – הנהגת ה' – עמודים 43-47
- (7) רמח"ל – דרך ה' – עמודים 48-57. [3 ש']
- (8) חזון איש – אמונה ובטחון – עמודים 81-86. [5 ש']
- (9) הרב דסלר – קונטרס בחירה – עמודים 90-95, 100-101. [9 ש']

הנחיות ללימוד נכון ויעיל:

- א. קרא בעיון את החוברת לפחות פעמיים ולאחר מכן עבור על שאלות החזרה
- ב. עבור שוב על שאלות החזרה והפעם בעזרת הסיכום
- ג. לאחר מכן שגן את הסיכום כדי שתוכל לזכור בצורה מתומצתת את עיקרי הדברים

אין ללמוד ישירות מן הסיכום ללא קריאת החוברת!

בהצלחה, אופיר

א. רס"ג - רבינו סעדיה גאון - מאמר רביעי סעיף ג', ד' - בחירה חופשית:

- הצדק האלוקי מחייב שלאדם תהיה בחירה חופשית
- הקב"ה אינו מכריח לא על משמעת (מצוות עשה) ולא על מרי (=המראה, עבירה על לא תעשה). כלומר יש בחירה חופשית מוחלטת לעשות או לא לעשות כל שברצוננו.
- הוכחות לכך שיש בחירה מההיגיון-מושכל: 1. לא ניתן לצוות אדם לעשות דבר שאין ביכולתו לבחור לעשותו.
- 2. כל פעולה נעשית על ידי פועל אחד וזה אני (ולא ריבוננו של עולם) 3. אם אין בחירה לא ניתן להעניש עובר עבירה 4. אם אין בחירה צריך לתת שכר גם למי שעשה עבירה – כי היה מוכרח לעשותה 5. לכל עוברי העבירה היה תירוץ טוב – שהרי לא הייתה להם ברירה...
- הוכחות מהפסוקים – "כי יש לאל ידם" (יש ביכולתם לנהוג לפי בחירתם. מיכה ב), "ובחרת בחיים" (דברים), "מידכם הייתה זאת" (מלאכי וכו')
- הוכחה מהמוחש (חושים) – אדם מרגיש וחש ממש שהוא יכול לעשות מה שהוא רוצה (לדבר/לשתוק/לתפוס/לעזוב וכו')
- הוכחה מהמסורת (חז"ל): "הכול בידי שמיים חוץ מיראת שמיים (מצוות ועבירות)" (ברכות)
- גם הימנעות מעשייה נחשבת לבחירה חופשית, כי בכך שנמנע הוא עושה את ההיפך.
- הסיבה שמענישים גם על עבירה בשוגג היא שבסופו של דבר הוא בחר לעשות את המעשה עצמו (משמעות השוגג היא שלא ידע שהדבר אסור, או שלא התכוון שיוביל למשהו אסור).
- שלוש קושיות ותשובות: 1. אם יש בחירה, וה' רוצה שנבחר בטוב, אז מדוע הוא מאפשר שיהיו בעולם רשעים? תשובה: לקב"ה עצמו זה לא מפריע שיש רשעה, והוא איננו מושפע מכך. הבעיה היא רק מבחינתנו.
- ה' מתעב את העברות כי הן מזיקות לנו. 2. אם ה' יודע מראש כל מה שיקרה בעתיד – כיצד אדם יכול ברגע מסוים לבחור בחירה אמיתית? (שאלת "ידיעה ובחירה"). תשובה: ה' יודע מראש מה יבחר האדם בבחירה האמתית שלו. 3. אם, למשל, ה' ידע שאדם מסוים ידבר, האם ייתכן שאותו אדם יבחר לשתוק? תשובה: כן. אם בסופו של דבר האדם יבחר לשתוק אז יתברר למפרע שה' ידע שהוא ישתוק ולא שידבר. כלומר ה' יודע מה יבחר האדם לאחר כל התלבטויותיו.

רס"ג מאמר תשיעי – גמול ועונש בעולם הבא

סעיף א

- ה' הבטיח שיהיה בעתיד זמן שבו הצדיקים יקבלו שכר על מעשיהם (עולם הבא). העולם הזה נברא בעבור האדם, ונתנו לו כאן מצוות כדי שבעזרתן יזכה לחיים נצחיים ולשכר בעולם הבא.
- הוכחות לכך שיש עולם הבא מהמושכל (שכל): 1. לא ייתכן שכל השכר לאדם יהיה בעולם הזה, כי בעולם הזה אין דבר שכולו משמח וטוב בלי שיהיה בו גם רע, ואם כן השכר איננו מוחלט. רק בעולם הבא יש שמחה וטוב מוחלטים לנפש. 2. העובדה שכמעט אין בעולם הזה אנשים שלמים, רגועים ושמחים לגמרי – מעידה על כך שהנפש שואפת להגיע למצב יותר עליון – והוא בעולם הבא 3. אדם מטבעו שואף לעשיית טוב וצדק, והוא משלם על כך מחירים מאוד גדולים בעולם הזה. לא ייתכן שה' ייטע באדם שאיפות כאלו אם לא יהיה עולם הבא בו הוא יגמול לו טוב על כך. 4. העובדה שיש בעולם הזה צדיק ורע לו וכן רשע וטוב לו, מעידה על כך שיש עולם הבא בו כל אחד יבוא על שכרו או על עונשו

סעיף ב

- 6 הוכחות לכך שיש עולם הבא מהכתובים (מהתנ"ך): 1. יצחק לא היה מוסר את נפשו לעקידה אם לא היה שום גמול בעולם הבא. כנל לגבי חנניה משאל ועזריה, שמסרו נפשם להישרף וכן דניאל שמסר עצמו לאריות.
- 2. משה לא קיבל גמול בעולם הזה כי לא נכנס לארץ, ולא ייתכן שלא יקבל גמול בעולם הבא. 3. אליהו הנביא לא היה יכול לברך את האישה בקמח ושמן בעוד שלו עצמו לא היה לחם וזה מוכיח שיש לאליהו שכר בעולם הבא, כנ"ל לגבי אלישע שלאחר מותו החיה את האיש שהושלך לקברו. 4. לא ייתכן שכל אנשי סדום שמתו בהפיכת סדום קבלו את אותו עונש בדיוק. חייב להיות עולם הבא בו כל אחד יקבל בדיוק לפי מעשיו 5.

- רואים שיש בזמן הזה **עובדי עבודה זרה שאינם נענשים**. 6. מדוע מתים בעולם הזה טף (ילדים) של המדיינים או של דור המבול, הרי לא חטאו? חייב להיות שיש להם שכר בעולם הבא.
- עולם הבא איננו מופיע בתורה כי: 1. אין צורך להאריך ולכתוב בתורה דבר שהוא מובן בשכל, כמו שלא האריכה באיסור לרצוח וכד'. 2. התורה מקצרת בדברים שאינם רלוונטיים כרגע, ובזמן נתינת תורה העדיפה להרחיב בענייני הכניסה לארץ והעולם הזה

ב. ריה"ל – רבי יהודה הלוי - ספר כוזרי מאמר ראשון:

- ריהל משיב לשאלת הכוזרי – מדוע לא נתנה התורה לכל בני האדם? ועונה **שרק לעם ישראל ישנן תכונות אלוקיות ויכולת להגיע לנבואה**, ויכולת להתעלות ולהתקדש ולהטהר על ידי קשר עם הנביאים
- יכולת הנבואה הינה הוכחה ודאית לכך שיש עולם הבא כי היא ממחישה שהדרגה הגבוהה אליה אנו שואפים היא הדבקות המוחלטת ברוחניות ובאלוקות, שהיא כמובן בעולם הבא. התנאי להגיע לנבואה הוא להיות בארץ ישראל ולשמור את המצוות
- למרות השאיפה לנבואה שהוזכרה לעיל, התורה מדברת על שכר ועונש **בעולם הזה**, כלומר ה' משגיח עלינו כל הזמן והקשר שלנו אתו מתממש כבר בעולם הזה ולא רק בעולם הבא: אם אנו עושים רצונו, השכר מתבטא באריכות ימים, גשמים בזמן, שבע, ניצחון על האויבים – כלומר הנהגה מיוחדת על טבעית. זוהי למעשה תשובת ריהל לשאלה מדוע לא מוזכר עולם הבא בתורה (כי השכר העיקרי הוא בעולם הזה)
- העובדה שהשכר בא בעולם הזה מעידה על אמיתות התורה, בניגוד לדתות אחרות שמבטיחות שכר רק בעולם הבא ממנו עוד לא חזר איש שיכול לאמת זאת...
- **משל מלך הודו (המשל השני)** המספר על מלך הודו (ה') ששלח שליחים (שכינה ומלאכים) שמלויים את התייר הראשון שבא להודו (משה) וחוזרים אתו לארץ שלו ונותנים לו מתנות (10 הדברות) ומדריכים אותו כל הזמן ואת כל שאר החברים שלו (עם ישראל) כיצד לעבוד את מלך הודו, והדבקות בו מביאה את כולם לאושר רוחני. כלומר כל החברים (עם ישראל) נהנים מהקרבה למלך הודו כבר כאן בעולם הזה, ולא מחכים רק לשכר עולם הבא... כמו שקורה בדתות האחרות
- **אין הגיון בשיטת הפילוסופים** שטוענים שכולם בסוף מתים ומתכלים לגמרי ללא השארות הנפש, ממש כמו בהמות. (לשיטת הפילוסופים רק הם עצמם אינם מתכלים וזה לא הגיוני כמובן). ואין הגיון בשיטת הנצרות כי על פיה כדי לזכות בעולם הבא מספיק לומר מילה אחת (אמונה בישו כמשיח) ואין צורך באמת לתקן את המעשים בעולם הזה. לשיטתם על ידי מילה אחת שנאמרת, אפילו ללא הבנה, אדם הופך מבהמה למלאך... היהדות אומרת, כאמור, הפוך – כל המטרה היא לתקן את העולם הזה, ובכך זוכים גם לעולם הבא.

ג. רמב"ם – רבי משה בן מימון – הקדמה למסכת אבות (שמונה פרקים), פרק שמיני:

- האדם נולד ללא מעלות או חסרונות בפועל, אבל יש לו נטייה טבעית לתכונות מסוימות: למשל - הוא לא נולד חכם אלא עם נטייה ללמוד בקלות. הוא לא נולד פחדן, אלא עם נטייה לפחד, אלא שניתן להתגבר על נטייה זו ולהיות אמיץ (הגם שזה קשה). לכן יש בחירה חופשית והאסטרוולוגים אינם צודקים בכך שאומרים שאדם מוכרח לעשות דברים מסוימים (אלא יש לו אולי נטייה מסוימת שעליה ניתן להתגבר)
- **הוכחות לקיומה של בחירה חופשית**: 1. העובדה שיש בתורה צוויים (מצוות עשה) ואזהרות (לא תעשה) 2. העובדה שיש שכר ועונש על מצוות אלו 3. העובדה שאנו צריכים לחנך וללמד מלאכות ואומנויות מסוימות ולא עושים אותן באופן אוטומטי 4. העובדה אנו עושים כל הזמן פעולות שגרתיות בחיים – חיפוש פרנסה, בניית בתים וכו' ולא מחכים שדברים יקרו באופן אוטומטי
- מה שחז"ל אמרו **הכל בידי שמיים חוץ מיראת שמיים** התכוונו שהדברים שקשורים לטבע האדם (גבוה/נמוך, מבנה גוף וכו') או לחוקי הטבע של העולם (מזג אויר, ירידת גשמים, כוחות כבידה) הם בידי שמיים ונקבעו בזמן הבריאה. אבל כל הפעולות שאדם עושה בפועל (יראת שמיים) – הן כמובן בבחירה חופשית מלאה. ולכן יש לנו אחריות על מעשינו ויש מקום להתחרט עליהם ולחזור בתשובה
- לפי "כת המדברים" (מוסלמים) הרצון של ה' קובע מתיב מה יקרה בכל רגע ורגע (ואין בחירה) אך אנו אומרים שלא כך – רצון ה' קבע את חוקי הטבע הכלליים בזמן; בריאת העולם, ומאז יש בחירה לכל אחד לנהוג כפי שבחור.

- הסבר פסוקים שנראים סותרים את עקרון הבחירה החופשית: מה שה' אמר על המצרים "ועבדום ועינו אותם" (את בני ישראל) ואם כן, לכאורה ה' הכריח אותם לעשות כן? אלא שה' לא גזר על אף מצרי מסוים לעשות זאת אלא אמר שיהיו כאלו שיבחרו בכך ולא גזר על אף אחד באופן ספציפי. כנ"ל לגבי עם ישראל: "וקם העם הזה וזנה..." (ע"ז). אין גזירה על מישהו ספציפי.
- אם ה' הכביד לב פרעה וחיזק את ליבו ומנע ממנו לחזור בתשובה אז מדוע הענישו? באמת לכל אדם ישנה אפשרות לחור בתשובה, אך מפרעה ה' שלל אפשרות זו בגלל חומרת מעשיו. אלא שפרעה לא נענש על כך שלא חזר בתשובה אלא על עצם המעשים הרעים שעשה בבחירה חופשית מלאה (שעבד את עם ישראל והרע לו). האפשרות לחזור בתשובה היא כמו "בנוס" שבמקרה זה נשלל מפרעה. (זה דומה לאדם שעשה פשע ומביע חרטה בפני השופט. השופט יעניש אותו למרות שהתחרט כי העונש הוא על המעשה הרע שעשה ובדיני אדם אין מושג של חזרה בתשובה). מניעת האפשרות לחזור בתשובה היא מובנת כמו כל עונש אחר שה' נותן. הסיבה שבכל זאת ה' ביקש מפרעה לשחרר את בני ישראל (למרות שכאמור נשללה ממנו אפשרות לחזור בתשובה ולשחררם) היא כדי לפרסם בעולם שיש מצבים בהם נשללת מאדם היכולת לחזור בתשובה).
- שאלה דומה לגבי סיחון שנאמר לגביו שה' הקשה את רוחו ומנע ממנו לאפשר לבני ישראל לעבור דרכו – גם כאן אותה תשובה – סיחון לא נענש על כך אלא על דברים קודמים שעשה.
- עקרון זה של מניעת תשובה יכול להיות נכון לגבי כל אחד: "השמן לב העם הזה ואזניו הכבד" (ישעיהו), "ואתה (ה') הסיבות את ליבם אחורנית" (אליהו)
- ישעיהו הצטער על הגלות והסבל שבעקבותיה בגלל חילול ה' שיש בכך שהעם של ה' סובל בגלות ("למה תתענו ה' מדרכיך..") (ואין זה קשור לסוגיית בחירה חופשית).
- לסיכום – לאדם יש בחירה חופשית והוא יכול, אם כן, לחזור בתשובה אלא אם כן זה מצב קיצוני בו ה' מנע ממנו אפשרות זו. הרמבם נלחם בתפיסה האומרת כי אין לאדם בחירה חופשית (אסטרולוגים) ובתפיסה האומרת כי רצון ה' קיים בכל פעולה יומיומית שאני עושה (כת המדברים)
- סתירה בין ידיעה ובחירה: אם ה' יודע כבר מראש מה נבחר בעתיד, איך יש בחירה חופשית? תשובת הרמב"ם – קיים הבדל גדול בין ידיעת ה' לבין ידיעת האדם. ידיעה ה' הינה חלק מעצמיותו, ואילו ידיעת האדם היא ידיעה חיצונית נרכשת מבחוץ. כיוון שאיננו מבינים בכלל מהי הידיעה של ה' אז נראה לנו שיש סתירה בין העובדה שהוא יודע לבין האפשרות לבחור בחירה חופשית. אבל זו רק מגבלה של ההבנה שלנו, כמו הרבה דברים אחרים שאינם מבינים, ובאמת אין סתירה.. גם תארים אחרים של ה' הם חלק מעצמיותו ולא משהו חיצוני לו. (למשל: זה לא שיש לה' חיים או יכולת, אלא הוא עצמו החיים והיכולת). אם היינו מבינים מהי ידיעתו של ה', ממילא היינו מבינים מהו ה' וזה כמובן לא אפשרי.

רמב"ם – משנה תורה, הלכות תשובה, פרק חמישי:

- לכל אדם יש בחירה חופשית ויכול להיות צדיק כמשה או רשע כירבעם ("מפי עליון לא תצא הרעות והטוב") ולכן יש לאדם אחריות גדולה על מעשיו. יכולת הבחירה היא עקרון מרכזי: "עמוד התורה והמצוה". ההוכחות הזכרו לעיל בשמונה פרקים. הסבר הפסוק "כל אשר חפץ ה', עשה.." הכווה רק לדברים שקשורים לטבע העולם, אבל לגבי מעשיו של האדם יש בחירה. הסבר הסתירה בין ידיעה ובחירה הזכר ב 8 פרקים.

פרק שישי:

- הסבר הפסוקים שנראים כסותרים לגבי פרעה, סיחון, העם בימי אליהו, ישעיהו וכו' מופיע ב 8 פרקים – ה' יכול למנוע מאדם לחזור בתשובה כעונש על משעה חמור שעשה. לכן הצדיקים מבקשים שלא להגיע למצב זה של מניעת התשובה, וה' 1. שולח לעם ישראל נביאים המחזירים אותם בתשובה 2. נותן בהם תבונה לחזור בתשובה: הבא להיטהר – מסייעים בידו. הסבר מדוע המצרים נענשו למרות גזירת "ועבדום ועינו אותם", וכן עם ישראל שיעבדו ע"ז - כנ"ל ב 8 פרקים.
- העונש לאדם שחטא יכול להיות בגופו, בממונו, בבניו הקטנים, בעולם הזה או בעולם הבא, א"כ עשה תשובה

רמב"ם – אגרת תימן (איגרת לבני תימן לחזקם באמונתם מול גזירות השמד):

- ה' המשיל את עם ישראל לעפר: "והיה זרעכם כעפר הארץ" משתי סיבות: א. למרות שהם מושפלים כמו עפר **שהכול דורכים עליהם** – בסוף ינצחו ויגברו ב. כמו **שהעפר תמיד מתקיים** ולא מתכלה כך עם ישראל יעלה על הדורסים אותו בעוד שהם לא יתקיימו. הנביא ישעיהו ניבא שיש כאלו שיצליחו לנצח את עם ישראל בזמן הגלות אך בסוף ה' יושיענו מידם.
- **הוכחות לכך שעם ישראל תמיד יתקיים**: א. הנביאים הבטיחו שלא נחדל מלהיות אומה ב. כשם שמציאות ה' לא תתבטל חלילה, כך עם ישראל לא יתבטל, כי יש קשר אדוק בין ה' לישראל ("כי אני ה' לא שניתי ואתם בני יעקב לא כליתם") ג. ה' הודיע לנו שאין אפשרות שה' ימאס בכל עם ישראל (ביחידים יכול למאוס) שנא': ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתיים ולא געלתיים לכלותם"
- הרמב"ם אומר לבני תימן מה **מטרות הגזירות** כדי להקל עליהם את ההתמודדות עמן: 1. לנסות אותנו ולטהר אותנו 2. להראות אומנתנו וחובתנו בעולם 3. להוציא מעם ישראל את כל מי שלא שייך אליו, ולהשאיר רק את מי שרגליו עמדו בהר סיני ("השרידים") שהרי הובטחנו **שכל מי שרגלי אבותיו עמדו בהר סיני ואמרו "נעשה ונשמע" יאמין בתורה ובמשה**. ("..ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם"), סימן שמי שסטה מהדרך, כנראה מלכתחילה לא היה שייך.
- הוא קורא לבני תימן **לעודד ולחזק אחד את השני באחדות ה'**, **באמונה במשה** רבם של כל הנביאים, **ובתורה** שלא תתבטל ולא תוחלף בדת אחרת (היו שקרנים שניסו לטעון שה' שלחם לייסד דת חדשה (כגון הנצרות))
- **חשיבות מרכזית לזכירת מעמד הר סיני** ("רק השמר לך... פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך... יום אשר עמדת לפני ה' אלוך בחרב") כי הוא עיקר שהאמונה הדתית מבוססת עליו וראיה לאמיתות תורתנו, וצריך להעביר זאת לבנינו. כי זה **מעמד שהיה בפני כל האומה כולה**, והוא יכול לתת לכם **כוח להתחזק בניסיונות** של השמד (זה הפירוש של "בעבור נסות אתכם")

ד. רמב"ן – רבי משה בן נחמן – פירוש לתורה:

- שמות ו/ט: "וארא אל אברהם בא-ל שדי..." – הרמבן מסביר כי **הנהגת ה' כלפי האבות הייתה באמצעות ניסים נסתרים שלא חורגים מהטבע**. כלומר כאשר מקיימים מצוות יש גשם, שפע, ניצחונות וכו', ולהיפך. ובוודאי שיש בזה נס (שהמעשים שלנו גורמים לגשם וכו') אך הצופה מבחוץ לא רואה שיש כאן נס כי בסך הכול, גשם הוא דבר טבעי. **התורה לא כותבת את השכר לנפש בעולם הבא** כי בשביל הנפש זה דבר טבעי וברור מאליה, והחידוש הוא שבעולם הזה יש שכר גשמי.
- ויקרא כו/א: "ונתתי משכני בתוכם ולא תגעל נפשי אתכם" –רמבן הסביר שהכוונה היא **שה' ייתן את משכנו (שכינתו) בתוכם**, ובכל מקרה ה' לא יימאס בנו (לא תגעל נפשי) **ויאהב אותנו תמיד**. הברכות שבספר שמות ("וברך את לחמך ואת מימך והסירותי מחלה...") הן ברכות ליחיד העובד את ה', והם כאמור בגדר "ניסים נסתרים", אך **הברכות שבויקרא בפרשת בחקתי הן ברכות כלליות לכל עם ישראל** (לכן מופיע גם נושא הגשם, והניצחונות על האויבים שהם דברים יותר ציבוריים). ההוכחה היא גם לשונית: המילה "ארץ" שחוזרת כמה פעמים מעידה על כך שזה משהו כללי שיקרה אם כל העם יעבוד את ה'. במצב כזה הניסים כבר לא כ"כ נסתרים כי יכול לקרות שלאנשים פרטיים יהיה ברכה ושפע אך **שיהיה לכל העם ללא יוצא מן הכלל שפע, בריאות וברכה - זה כבר ממש חריג!** כנ"ל להיפך אם לכל העם יש קללה (כשלא ישמרו את המצוות) זה מפליא ועל כן יתמהו הגויים: "על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת?"
- **יחס הרמב"ן לרפואה**: במצב אידיאלי **האדם השלם** איננו זקוק לרפואה רגילה כי ה' שגרם למחלתו ירפאו אם יחזור בתשובה, ועל כן יעזר בנביא ולא ברופא. כך עשה חזקיהו שהתפלל לה' בעת חולי (ואסא המלך לא נהג כך), וכן נאמר על רב יוסף. לגבי הרופא עצמו – מותר לו לקבל חולים אם הם אינם אנשים "שלמים" ורוצים רפואה מרופא, **ואף מותר לו לדרוש כסף על הטיפול** (למרות שהתורה מכוונת אדם לפנות לה' ולא לרופא) כי "אין סומכים על הנס" ויש אפשרות להשתמש ברפואה הטבעית למי שבוחר לעשות זאת.

ה. רמח"ל – רבי משה חיים לוצאטו – דרך ה':

פרק ב – תכלית הבריאה

- ה' ברא את העולם כדי להיטיב עם הברואים. כיוון שהוא לבדו הוא השלמות האמתית שיש בעולם ולאף אחד אחר אין אפשרות להגיע לשלמות זו (הקושי להגיע אל השלמות) – הוא נתן לנו אפשרות להידבק בו וזו תהיה ההטבה הכי טובה שה' יכול לעשות אתנו כי הוא כמובן שיא השלמות.
- הדרך הכי טובה לקנות את השלמות היא בכך שנעמול בעצמנו על כך בבחירה שלנו ולא שמישהו יביא אותנו אל השלמות. אם נעמול על השלמות בעצמנו היא תהיה חלק מהותי מתוכנו וזה הכי דומה לה' שהוא הוא השלמות בעצמו והיא ממש חלק ממהותו.
- כדי שנוכל לקנות את השלמות מתוך בחירה – ה' דאג ליצור איזון בין הטוב והרע כך שתהיה לנו התלבטות ודילמה במה לבחור, וכמו כן נתן לנו כלים בעזרתם נוכל לבחור בטוב בעצמנו, כאמור.
- בזה שאנו בוחרים בטוב וקונים את השלמות – בכך אנו מידבקים בו וגם להיפך – ההידבקות בו מביאה אותנו אל השלמות.
- כדי ליצור את האיזון הנ"ל ה' ברא בעולמו הרבה דברים ופרטים שיזמנו לנו אפשרויות והזדמנויות של בחירה. כמובן שהבריאה עיקרית היא האדם וכל שאר הברואים (בע"מ, צמחים וכו') נבראו כנ"ל – כדי ליצור עולם מגוון בו אדם יוכל לפעול ולבחור בענייני השלמות הכוללים מידות טובות, ועניינים שכליים ורוחניים.

פרק ג – המין האנושי

- כאן מסביר הרמח"ל בצורה עמוקה את החשיבות המופלאה של הבחירה: אילולי הבחירה, גם אם האדם היה מגיע אל הטוב (נניח שכולנו היינו נמשכים באופן אוטומטי אל הטוב) זה לא היה מביא אותנו לשלמות כי זה לא היה קניין עצמי שלו. רק בעזרת הבחירה (המבוססת על האיזון בין טוב לרע, כדלעיל) מתאפשר לאדם לעמול בעצמו, לבחור ולהגיע לטוב ולשלמות האמתית של הידבקות בורא עולם, שזו המטרה שלשמה נברא העולם.
- האיזון מתאפשר בכך שיש באדם גוף שמושך אל החומר ונשמה שמושכת אל השכלי והרוחני, ויש מלחמה בין הכוחות הללו. כאשר הנשמה מתגברת היא מרוממת ומזככת גם את הגוף העכור, וכאשר הגוף מנצח הוא משפיל גם את הנשמה.
- העולם הזה הוא זמן היגיעה והעבודה, והעולם הבא הוא הזמן של קבלת השכר. יש יתרון בכך שזמן היגיעה בעולם הזה הוא מוגבל, ואילו העולם הבא הוא אין סופי, והוא נהנה לנצח ממה שעמל בעולם הזה.
- בעולם הזה כאמור יש מלחמה כל הזמן בין החומר לשכל והכוחות מאוזנים (וזה מצוין כי אם לשכל הייתה עדיפות אז, כאמור, קניית הטוב הייתה בלי התאמצות עצמית של האדם וזה לא היה שלמות אמיתית), אך בעולם הבא הנשמה שולטת והחומר נמשך אחריה, כי שם אין צורך שהאדם יעמול כי זה זמן קיבול השכר.
- חטא אדם הראשון גרם לכך ש: א. התרבו באדם ובבריאה כולה חסרונות, והופר האיזון שבין הטוב והרע. עתה יותר קשה לאדם לבחור בטוב ולהגיע לשלמות, ממה שהיה לפני החטא כי צריך גם לתקן את החסרונות הללו ולחזור למצב הקודם, וגם להתעלות עוד יותר ולבחור בטוב. ב. לאחר החטא אי אפשר יותר להגיע אל השלמות בצורה שבה אנו נמצאים כיום והגוף העכור שהתקלקל חייב תחילה למות ולהיפסד, להיפרד מהנשמה, ורק אח"כ בתחיית המתים הגוף ייבנה מחדש, יתחיל העולם הבא והנשמה שתזדכך בינתיים תיכנס חזרה לתוכו ותזכך אותו. ככל שהאדם עבד יותר קשה בעולם הזה לזכך את גופו ולקנות מדרגה גבוהה כך השלמות שלו בעולם הבא שיבוא לאחר תחיית המתים תהיה יותר גדולה.
- בזמן שהנשמה נפרדת מהגוף לאחר המוות היא נמצאת ב"עולם הנשמות". גם שם היא נמצאת במעלה ובתענוג לפי שיעור העבודה שהאדם עבר בעולם הזה, אך זה עדיין לא השלמות הסופית. ב"עולם הנשמות" הנשמה מתעלה למדרגה יותר גבוהה ממה שהייתה כשהייתה בגוף. בגלל שהגוף היה עכור, הנשמה לא הייתה יכולה ממש לזכך אותו (אלא רק מעט), ולכן היא לא הגיעה לשלמות הגדולה שלה (השלמות הגדולה היא להיטיב לאחרים). כעת בעולם הנשמות היא מתעלה ומתחזקת ומתכוננת לחיבור המחודש עם הגוף, ואז בעולם הבא תוכל לזכך אותו ממש במלוא עוצמתה, ולהגיע לשלמות באופן מידי (ללא תהליכים ארוכים כמו בעולם הזה) ומכאן לעלות מעלה מעלה. הזיכור, כאמור, יהיה לפי המדרגה שאליה הגיע האדם בעמלו בעולם הזה.
- סיכום: יש את העולם הזה בו הגוף והנשמה מחוברים וזה עולם העבודה, יש את המוות בו הנשמה נפרדת מהגוף והולכת לעולם הנשמות, ואח"כ תחיית המתים בו הנשמה מתחברת לגוף שוב ומתחיל העולם הבא.

1. החזון איש – הרב ישעיהו קרליץ – אמונה ובטחון פרק ב:

- אנשים חושבים בטעות שביטחון בה' פירושו להאמין שיהיה טוב, ושמי שלא מאמין כך הוא קטן אמונה. החזון איש דוחה לגמרי תפיסה זו כי הרי איננו יודעים מה צופן העתיד, ויש בעולם גם צרות וייסורים ואם כן אין שום הבטחה שיהיה טוב. **הביטחון האמתי הוא לא באמונה שיהיה טוב, אלא באמונה שהכול מה' ואין מקרה בעולם.** כלומר כל דבר שקורה הוא מאת ה' ויש תכלית לכל דבר.
- **באמונה ובכל המידות יש מדרגות** וזה לא כמו בעולם החומר, שבו למשל, כלי יכול להיות או שלם או שבור ואין באמצע. באמונה גם אדם קטן אמונה הוא **קצת מאמין** (בדברים מסוימים) וכן גם אצל צדיקים יש מדרגות.
- הביטחון הוא להאמין שהכול מאת ה' ואין מקרה ובעיקר **בזמנים הקשים של הסבל והייסורים** ואמונה זו **משפיעה על ההשתדלות כי אם הכול מה' אז מה שצריך בזמן צרה הוא לחזור בתשובה.**
- **האמונה היא החשיבה הכללית שהכול מ' והביטחון הוא ההתנהגות בפועל** – המעשה עצמו. מצאנו מקרים שאנשים היו לכאורה בעלי אמונה וביטחון אך כאשר קרה להם מקרה קשה התנהגו באופן שאינו מראה ביטחון כלל אלא לחץ ופנייה לתחבולות שווא. לדוגמה בעל חנות שהוא לכאורה מוסרי ובעל ביטחון אך כששומע שמישהו רוצה לפתוח חנות לידו – אינו נשאר שלו ובוטח שה' ישלח לו פרנסתו אלא **מחפש מזימות ותחבולות שפלות ולא כשרות** כדי לנסות למנוע את העניין. זה כמובן **"ביטחון מזויף"**. הדבר קורה גם בעניינים רוחניים לגמרי. הביטחון המזויף יותר גרוע משלוש סיבות: 1. גם אין לו ביטחון, וגם הוא **עושה לעצמו זיוף ושקר 2.** הוא **עלול ללמד אחרים מהו ביטחון מזויף 3.** זה **גורם לחילול ה'** כי לכאורה הוא צדיק אך בפועל איננו בוטח כלל בה' וזה יותר גרוע מאדם שלא מצפים ממנו להיות בוטח.
- הבוטח האמתי יהיה בעל ענווה וצניעות ולא יפרסם את דבר היותו בוטח, ותמיד יחשוב שאיננו מספיק בוטח, והמבחן האמתי הוא כשקורה משהו (למשל במקרה שהזכרנו ילך ויעזור לחברו לפתוח את החנות- קידוש ה')
- **ביטחון והשתדלות: היכן הגבול בין השתדלות לביטחון?** הרי ברור שאנו צריכים להשתדל ולהתאמץ שלא יבואו עלינו דברים רעים או לפעול שיקרו לנו דברים טובים, האם ההשתדלות היא פגיעה בביטחון? אומר החזון איש כלל חשוב: **ההשתדלות היא נצרכת כל עוד היא הגיונית וסבירה. כאשר כבר לא סביר שההשתדלות תועיל ואדם פועל מתוך ייאוש – אז ההשתדלות לא נצרכת ולכן היא אסורה** ובמקרה כזה חובה לבטוח. זו הסיבה שיוסף נענש – כי פנה לשר המשקים שהוא שר גאוותן וחשוב בממלכת פרעה והסיכוי שיזכור את יוסף העבד היה אפסי מלכתחילה. **משמעות נוספת לביטחון שלא יפעל אף פעם נגד חברו.**
- **מי שהוא בעל ביטחון ה' מבשר לו ברוח הקודש שיעזור לו:** "אם תחנה עלי מחנה... בזאת אני בוטח" (דוד)

2. הרב אליהו דסלר - מכתב מאלוהיו קונטרס הבחירה ומהות הבחירה

- **משל הסיגריות** ממחיש כי יש לאדם רצון חזק לעשות טוב (להיות בריא ולהרגיש טוב) ויש לו רצון נוסף חלש יותר לחטוא (לעשן). בפועל מה שקורה הוא שהאדם מטעה את עצמו לחשוב שהוא יעשה רק חטא קטן (סיגריות אחת) ולכן לא יינזק – אך זו כמובן הטעיה ואילו הטעיה זו האדם **בוודאי לא היה חוטא כי הרצון לעשות טוב הוא כאמור בוודאי יותר חזק**, והבעיה היא ההטעיה הדמיונית. אדם שיאחז באמת - לא יחטא.
- **ההוכחה שהבחירה תלויה באדם** היא שכל מי שפעם אחת התגבר על יצרו הרגיש שהיצר לחטוא הוא באמת דמיוני ולא אמתי, וכן יש לאדם כל העת אפשרות לבחור באמת ולא בדמיונות של חטא. **הבחירה בטוב נובעת מהכרת האמת והיחידה.** הכפירה נובעת ממחשבה שיש שתי רשויות ואין אמת אחת מחייבת.
- **משל המלחמה** – כששני צבאות נלחמים המלחמה היא רק בקו המגע. כל שאר אזורים כבר שייכים לכל אחד מן הצבאות ואין עליהם קרב כרגע. כך גם האדם מול היצר **מתמודד רק בדברים מסוימים ("נקודת הבחירה")**. רוב הדברים הם או דברים שהוא בסדר גמור בהם ואין לו יצר הרע לגביהם (למשל אדם נורמלי אין לו יצר לרצוח, לחלל שבת וכו') או דברים בהם הוא לא בסדר וכבר רגיל כך ואין לו בכלל התלבטות (למשל שהתרגל להגיד לשון הרע ו"כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה נעשה לו כהיתר").
- **רק ב"נקודת הבחירה" יש לאדם באמת בחירה. מיקום נקודת בחירה זו משתנה כמובן מאדם לאדם לפי החינוך שקיבל והחברה בה גדל, אך היא איננה קבועה. על ידי בחירות טובות נקודת הבחירה מתעלה** (יש כבר יותר דברים בהם לא צריך להתמודד כי ניצח) ולהיפך. זו המשמעות של מצוה גוררת מצוה ועבירה גוררת עבירה. כלומר **מיקום נקודת הבחירה נקבעה על ידי החינוך של האדם, הסביבה והבחירות הקודמות שלו** (וזה פירוש "הכול בידי שמים") והאדם **מצווה כרגע לבחור בחיים** (חוץ מיראת שמים").
- **האדם אחראי על מקום נקודת הבחירה שקשור לבחירות הקודמות שלו כפי שאמרנו, אך לא למקום שקשור לחברה, לחינוך ולסביבה.** לבחירה שאדם בוחר יש השפעה עצומה על כל צאצאיו ועל כל סביבתו ולכן יש לו אחריות גדולה על מעשיו.
- **אדם צריך לראות את עצמו חלק מהכלל, לפעול לטובת הכלל ולתת מעצמו לאחרים.** הוא צריך להרגיש כי כל הכלל הוא כמו גוף אחד שהוא חלק ממנו, וכך מגיעים ל"ואהבת לרעך כמוך" (תלמיד צריך להרגיש שהוא חלק מהישיבה). כך יתגבר על היצר הרע כי כל הטענות של היצר הן מצד היותו פרטי ואגואיסטי שחושב רק על עצמו. **השתייכות לכלל תסייע לו לזכות בדיון בזכות הכלל.**